Arkeoloji ve Sanat

ISSN: 1300-4514
Web

Editör: M. Nezih Başgelen

Yayın Formatı: Basılı

Yayına Başladığı Yıl: 1978

Yıllık Yayın Sayısı: 3

Yayın Yapması Gereken Aylar: Nisan, Ağustos, Aralık

Konu Alanları: Arkeoloji

Yayıncı: M. Nezih Başgelen

Yayın Dili: Fransızca, Türkçe, İngilizce, Almanca

Dizinlendiği Yıllar: 2008 - 2022 (Sosyal)

Konu Kategorisi: Sosyal > Sosyal

Makale Sayısı	Atıf Sayısı	Kendine Atıf Sayısı	Atıf Alan Makale Sayısı	Atıf Ortalaması	Kendine Atıf Oranı
586	245	65	136	0,42	%0,27

Makale & Atıf Sayısı

"Grafik Verisi" ©2022 - TR Dizin

Makale Türleri

"Grafik Verisi" ©2022 - TR Dizin

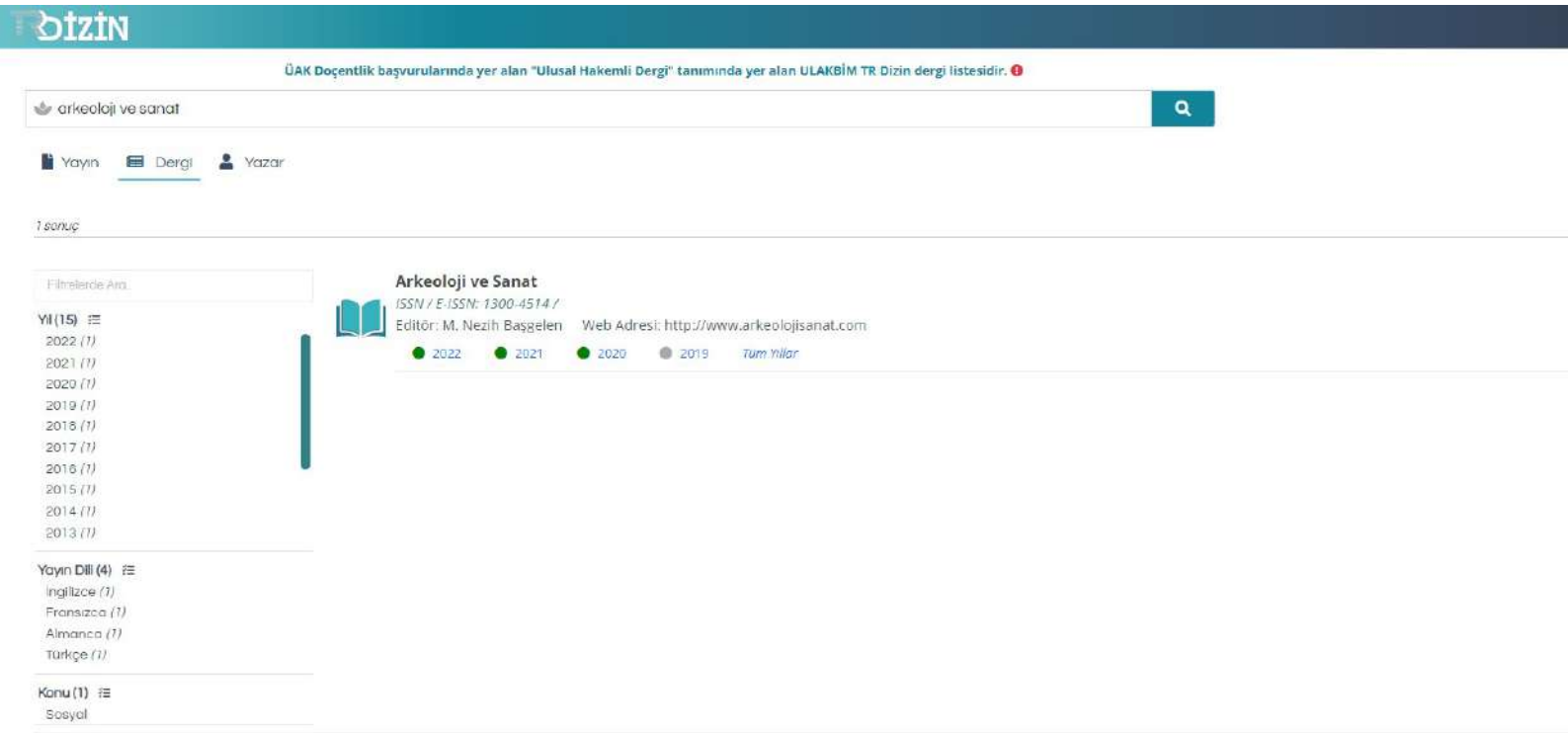
DİZİN
ÜAK Doçentlik başvurularında yer alan "Ulusal Hakemli Dergi" tanımında yer alan ULAKBİM TR Dizin dergi listesidir.
arkeoloji ve sanat
Yayın
Dergi
Yazar
1 sonuç
Filtrelerde Ara
Yıl (15)
2022 (1)
2021 (1)
2020 (1)
2019 (1)
2018 (1)
2017 (1)
2016 (1)
2015 (1)
2014 (1)
2013 (1)
Yayın Dili (4)
İngilizce (1)
Fransızca (1)
Almanca (1)
Türkçe (1)
Konu (1)
Sosyal
Arkeoloji ve Sanat
ISSN / E-ISSN: 1300-4514 /
Editör: M. Nezih Başgelen
Web Adresi: http://www.arkeolojisanat.com
2022
2021
2020
2019
Tüm Yıllar

Journal of Archaeology & Art

Arkeoloji ve Sanat

171: Eylül-Aralık 2022

BONCUKLU TARLA GÜNEYDOĞU ALANI KAZILARI GD 4 YAPISI "TAŞ TEPELER" PROJESİNİN DOĞUDAKİ SINIR YERLEŞMESİ SEFERTEPE

ISSN 1300–4514

Journal of Archaeology & Art
Arkeoloji ve Sanat
171: Eylül-Aralık 2022

Arkeoloji Sanat Yay. Tur. San. Tic. Ltd. Şti. adına
Sahibi ve yayın yönetmeni M. Nezih Başgelen
Sorumlu yazıişleri müdürü M. Nezih Başgelen
İdari yönetim Sema Başgelen
Editör M. Nezih Başgelen
Editör yardımcısı Özgür Yılmaz
Uygulama Serdar Kıran

Arkeoloji ve Sanat Dergisi, TÜBİTAK ULAKBİM tarafından taranan hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazılardaki her türlü görüş ve düşüncelerin, bilimsel değerlendirmeler ve eleştirilerin yasal sorumluluğu yazarlarına aittir. Arkeoloji ve Sanat Dergisi/Yayınları bunlardan herhangi bir sorumluluk kabul etmez. Yazı ve her türlü görsel malzemenin her türlü yayın hakkı saklıdır. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Yönetim yeri ve yazışma adresi
Hayriye Cad. Cezayir Sok. Mateo Mratoviç Apt.
No: 5/2 Beyoğlu–İstanbul
Tel.: (0 212) 293 03 78 (pbx)
Faks: (0 212) 245 68 77

İstanbul satış mağazası
ArkeoPera Kitabevi
Yeniçarşı Cad. No: 66/A 34433
Galatasaray–Beyoğlu–İstanbul
Tel.: (0 212) 249 92 26

Makale yazım ve yayımlama ilkeleri
web sayfamızda yer almaktadır.
www.arkeolojisanat.com
info@arkeolojisanat.com
dergi@arkeolojisanat.com

Yayın türü Uluslararası süreli yayın

ISSN 1300-4514

Baskı Printcenter
Sultan Selim Mah. Libadeyi Sok.
No: 3/4. Levent-İstanbul

"Ancak, memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler hâlinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hâle gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat'i lüzum vardır."

Gazi Mustafa Kemal

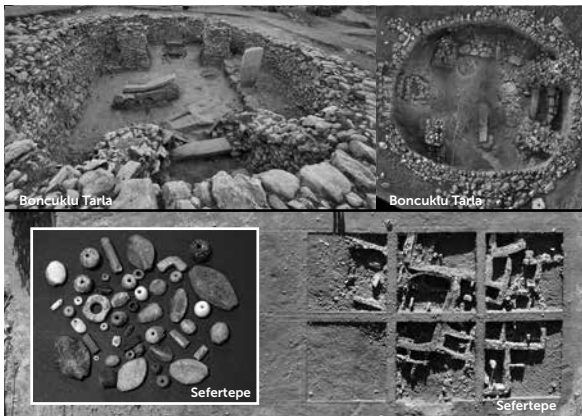

Kapak resmi: Boncuklu Tarla Güneydoğu Alanı Kazıları
"Taş Tepeler" Projesinin Doğudaki Sınır Yerleşmesi Sefertepe

İÇİNDEKİLER

1 **Ergül Kodaş – Yunus Çiftçi – Kazım Özkan – Çağdaş Erdem – Onur Dinç**
Boncuklu Tarla Güneydoğu Alanı Kazıları: GD 4 Yapısı

13 **Emre Güldoğan – Celal Uludağ**
"Taş Tepeler" Projesinin Doğudaki Sınır Yerleşmesi Sefertepe: İlk Sonuçlar

27 **Orhan Ayaz**
The Role of Taboo in the Construction of Neolithic Communities
(Göbekli Tepe Neolithic Cultural Region)

37 **Orkun Hamza Kayci**
Kilikya'nın Tarihöncesi Dönemleri

47 **Esra Kaçmaz Levent – Hakkı Öztoprak – Mahmut Aydın**
Siirt Başur Höyük Kazısı Mezar Yapılarından Ele Geçen Metal Eserlerin Arkeometrik Yönden İncelenmesi

59 **Asuman Kapuci – Umut Kapuci**
Seyitömer Höyük Buluntusu *Terrakotta* Oyuncaklar: Temsil ve Sembol

67 **Esengül Akıncı Öztürk**
Pers İmparatorluğu'nda Hediyeleşme Geleneği ve Akhaimenid İdeoloji

75 **Rukiye Satan Sönmez – Mustafa Kolağasıoğlu – Bahattin Çelik**
Ordu'da Ele Geçen Bir Balbal Heykeli

81 **Hasan Öztürk**
Parion'dan Odrys Kralı Hebryzelmis'e Ait Bronz Bir Sikke

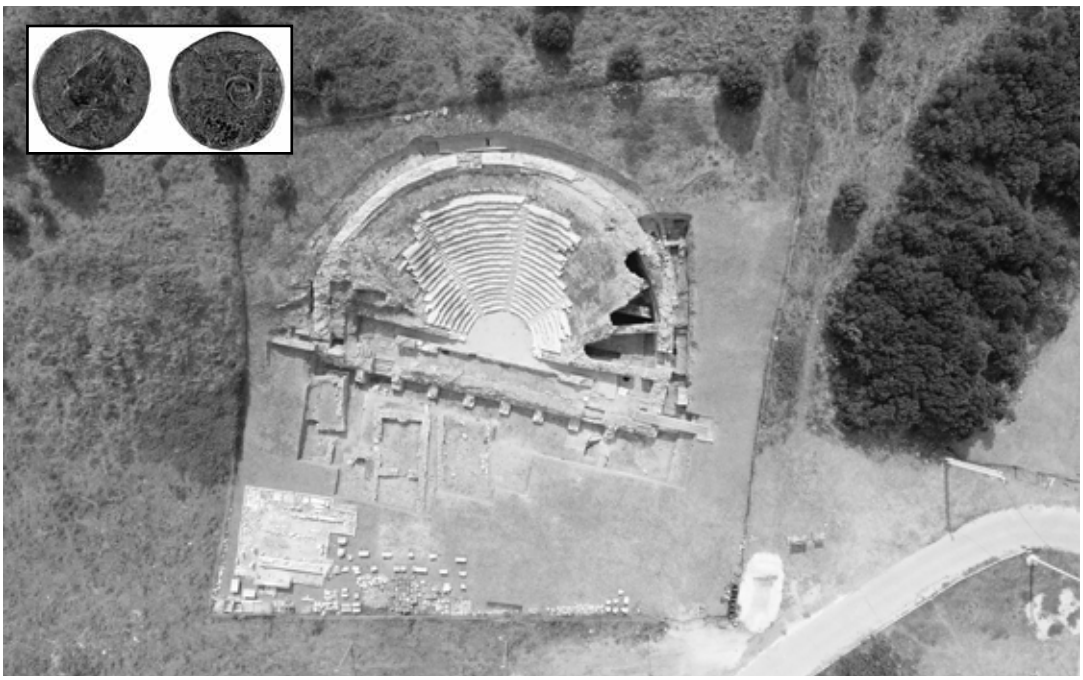

93 **Yusuf Albayrak – Oktay Keskin**
Edessa Mozaiklerinde Hayvan Tasvirleri

107 **Ali Özkan**
Küçük Menderes Nehri'nin Antik Kent ve Kırsal Yerleşimler ile İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

121 **Cana Vilken Çoraklı**
Seneca'nın *Naturales Quaestiones* Adlı Eserinde Depremler

127 **Savaş Altun**
Bir Grup Tunç Hayvan Figürininin Değerlendirilmesi

141 **Füsun Tülek – Serkan Gedük**
Tarihî Süreçte Hereke Limanı ve Kalesi: Kazılar ve Mimari Araştırmalar

151 **Gizem Öncelen**
Kapadokya Bizans Kiliselerinde "Kudüs'e Giriş" İkonografisi

161 **Ülkü Kara**
İstanbul Yakınlardan Dipinto Yazılı Bir Çini Kaplama Pano Parçası Üzerine

167 **Nergis Ataç**
Cross-Cultural Influences on Architecture: Christian Anatolian, Caucasian and Seljuk

181 **Emine Sökmen Adalı**
Geç Osmanlı Dönemi Resmî Yazışmalarında Ankara Augustus Tapınağı

189 **İ. Banu Doğan**
İnsan Olan Kişiler, İnsan Olmayan Kişiler: Doğa ve Kültür Ayrımı Üzerine Düşünceler

Haber - Yorum - Yeni Görüş - Gözlem

197 **Görkem Utku Alparslan**
Sanat Eleştirisinde İkonoloji Metodu ve Kant Estetiği Üzerine

199 **Nezih Başgelen**
Karabel Kaya Anıtı Tahribi

Edessa Mozaiklerinde Hayvan Tasvirleri

Yusuf Albayrak – Oktay Keskin

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara. Orcid no: 0000-0002-2001-6718, albayrakyusuf55@hotmail.com – Prof. Dr., Harran Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Şanlıurfa. 0000-0002-5977-7872, okeskin@harran.edu.tr

ANIMAL DEPICTIONS IN EDESSA MOSAICS

Abstract

The kingdom of Edessa was founded by the Seleucids in 303 BC within the borders of today's Şanlıurfa. Afterwards, the Arameans established the Osroene (Abgar) kingdom in the region, and the name Edessa was also used during this kingdom. During the period of this kingdom, mosaic art came to the forefront as in many art fields, and the vast majority of the mosaics made in that period have been preserved to the present day. Mosaic is a kind of painting art made of small pieces of stone, enamel, glass, mother-of-pearl, wood, etc., arranged in various colors and lines in order to cover a surface. Among the mosaics found in Şanlıurfa, many of which are lost today, the Yolbilen mosaic, the Animal mosaic, the Orpheus mosaics, the Gura and Saba mosaic and some mosaics in the Amazon villa draw attention as mosaics with animal depictions. We can clearly say that animal species have been sanctified in many societies throughout history and that there is no animal species that has not been sanctified. The sacralization of animals and endowing them with supernatural powers is a practice seen in the earliest periods of humanity. The depictions in the mosaics are important data showing that first in the Hellenistic period and then in the lands of the Roman Empire, which reached very large borders, exotic wild animals that attracted attention were taken from their homelands, transported to the cities, fed, and used for entertainment or fights in social centers. The mosaics of Edessa appear with the production of a different field and a different workshop style from the known features of the Greco-Roman art understanding. They are known to be the productions of local artists, adapted to regional characteristics. All of the Edessa mosaics were made on a white background. All of the white grounds and the whole mosaic were made with the opus tesellatum technique, that is, by arranging tesserae of almost equal sizes in a regular order. In this way, the works on the ground came to the fore. In Edessa mosaics, most of which were found in rock tombs, animal depictions were often used with love. A rich animal fauna is seen in Edessa mosaics. Bull, Pig, Lion, Gazelle, Ram, Tiger, Panther, Wild Goat, Deer, Horse, Bear, Leopard, Birds, Camel, Dog, Capricorn, Mule, Stork, Sheep, Foal, Partridge, Duck, Rooster, Chicken, Chick, Chick, Parrot and Zebra were depicted.

Keywords: Edessa, Mosaic, Rock Tombs, Animal Mosaic, Orpheus Mosaics.

Öz

Edessa Krallığı bugünkü Şanlıurfa sınırları içinde MÖ 3003 yılında Seleukoslar tarafından kurulmuştur. Daha sonra bölgede Aramiler Osroene (Abgar) Krallığı'nı kurmuşlar, Edessa ismi bu krallık zamanında da kullanılmıştır. Bu krallık döneminde pek çok sanat alanında olduğu gibi mozaik sanatı ön plana çıkmış ve o dönemde yapılan pek çok mozaiğin büyük çoğunluğu günümüze korunagelmiştir. Mozaik taş, mine, cam, sedef, tahta gibi eşyaların ufak parçalarından bir yüzeyi döşemek amacı ile çeşitli renk ve çizgilerden sıralanmış bir nevi resim sanatıdır. Bugün birçoğu kayıp olan Şanlıurfa'da bulunmuş mozaiklerden Yolbilen mozaiği, hayvanlı mozaik, Orpheus mozaikleri, Gura ve Saba mozaiği ve Amazon villasındaki bazı mozaikler hayvan tasvirlerinin yer aldığı mozaikler

* Derleme. Makale geliş tarihi: 15.11.2022; Makale kabul tarihi: 01.12.2022

olarak dikkat çeker. Tarih boyunca birçok toplumda hayvan türlerinin kutsallık kazandığını ve hatta kutsallık kazanmamış hiçbir hayvan türünün bulunmadığını açıkça söyleyebiliriz. Hayvanların kutsallığa dönüştürülmesi ve doğaüstü güçlerle donatılması insanlığın en erken dönemlerinde görülen bir uygulamadır. Mozaiklerdeki betimlemeler, önce Hellenistik Dönem'de, daha sonra da çok büyük sınırlara ulaşmış olan Roma İmparatorluğu Dönemi'nde, dikkat çeken egzotik vahşi hayvanların ana vatanlarından alınıp kentlere taşınarak beslendiklerini, sosyal merkezlerde eğlence veya dövüşlerde kullanıldıklarını gösteren önemli verilerdir. Edessa mozaikleri Greko-Romen sanat anlayışının bilindik özelliklerinden farklı bir alanın üretimi, farklı atölye üslubu ile karşımıza çıkmaktadırlar. Bölgesel özelliklere göre uyarlanmış, yerel sanatçıların üretimleri oldukları bilinmektedir. Edessa mozaiklerinin tümü beyaz zemin üzerine yapılmıştır. Beyaz zeminlerin tümü ve mozaiğin bütünü hemen hemen eşit boylardaki tesseraların düzenli olarak dizilmesiyle, yani opus tesellatum tekniği ile yapılmıştır. Böylece zemin üzerindeki işlenenler iyice ön plana çıkmıştır. Çoğunluğu kaya mezarlarında ele geçen Edessa mozaiklerinde hayvan tasvirleri sıklıkla sevilerek kullanılmıştır. Edessa mozaiklerinde zengin bir hayvan faunası görülmektedir; boğa, domuz, aslan, ceylan, koç, kaplan, panter, yaban keçisi, geyik, at, ayı, leopar, çeşitli kuşlar, deve, köpek, oğlak, katır, leylek, koyun, tay, kınalı keklik, ördek, horoz, tavuk, civciv, papağan ve zebra tasvirleri kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Edessa, Mozaik, Kaya Mezarları, Hayvanlı Mozaik, Orpheus Mozaikleri.

Giriş

Edessa kenti (Haley 1969: 967; Drijvers 1980), MÖ 303 ya da 302 yılında Seleukos kralı Seleukos Nikator I tarafından Nisibis (Head 1911: 815) ve Singara (Head 1911: 816) kentleri yakınında, Fırat Nehri'nin 85 km doğusunda, bugünkü Şanlıurfa sınırları içinde kurulmuştur (Harrak 1992: 209). Seleukos Krallığı'nın bölgedeki hâkimiyeti sona erince, bu bölgede yaşayan Arami halkı MÖ 132 yılında Edessa'da bir krallık kurmuşlardır; bu krallığa Osroene (RE, 1893: 1590) Krallığı ve Edessa Krallığı denmiştir. Ayrıca, sekiz kralının da Abgar (Segal 1970: 19) diye anılmasından dolayı, Abgar Krallığı da adlandırılır (Duval 1975: 36). Urfa ve yakın çevresinde yapılan yüzlerce araştırma ve onlarca kazı çalışması sonucunda bölgenin Paleolitik Çağ'dan İslamî Dönem'e kadar kesintisiz olarak iskân gördüğü anlaşılmaktadır. Tarihin her döneminde, geniş bir coğrafyaya sahip olmasından dolayı önemini sürekli korumuştur. Urfa ve yakın çevresinde ele geçen arkeolojik buluntular önemli bir yere sahiptir. Gerek heykeltıraşlık eserleri gerek mimari yapılar gerekse mozaikler çok güzel bir işçiliğin eseridir.

Bu krallık döneminde yapılan pek çok mozaik günümüze korunagelmiştir. Bugüne kadar Şanlıurfa'da ele geçen otuzun üzerinde mozaik Edessa Krallığı dönemine aittir. Bu mozaiklerin çoğunluğu kaya mezarlarında ele geçmiş ve mezar odalarının tabanlarını süslemişlerdir. Mozaiklerin bazıları yurtdışına kaçırılmış bazıları tahrip edilmiştir; bazıları ise Şanlıurfa'da Haleplibahçe Mozaik Müzesi'nde sergilenmektedir. Ele geçen mozaikleri işlendiği konu bakımından mitolojik figürlü olanlar, aile tasvirli olanlar ve geometrik desenli olanlar gibi sınıflara ayırmamız mümkündür. Bu tasvirlerde gerek vahşi gerekse evcil hayvanları oldukça sık görmekteyiz.

İnsanoğlunun ilk el sanatları arasında yer alan mozaik taş, mine, cam, sedef, tahta gibi eşyaların ufak parçalarından bir yüzeyi döşemek amacı ile çeşitli renk ve çizgilerden sıralanmış bir nevi resim sanatıdır (Üstüner 2003: 7). Mozaikler yapılarda taban, duvar ve kubbelere yapılmıştır. Mozaik, doğal ya da çeşitli geometrik form ve ölçülerde kesilerek şekillendirilmiş olan taş, pişmiş toprak veya cam parçalarının bir desen oluşturmak amacıyla, hazırlanmış olan bir harç tabakası içine batırılarak dizilmesi sonucu oluşturulmaktadır (Uğur 2011: 43). Taban mozaiklerine *opus tesselatum*, duvar-kubbe mozaiklerine ise *opus musivum* adı verilmiştir. Mozaikler yapılış tekniğine göre değişik sınıflara ayrılmışlardır. Taş veya cam hammaddenin, boyutları yaklaşık 5 cm'den daha büyük parçalar hâlinde kesilip döşenmesiyle yapılan mozaiğe Latince "kesmek" fiilinden türetilmiş *opus sectile* denmektedir (Leithner 1999: 11, res. 2; Ling 1998: 6). Çok küçük tesseraların (cm^2'de 63 tesseraya kadar) kullanılmasıyla çok değişik renk tonları elde edilmiştir ve bu teknik *opus vermiculatum* (Latince *vermis*; küçük kurt, tırtıl) olarak adlandırılmıştır (Leithner 1999: 12).

İnsanoğlunun uygarlaşma süreci içinde yaşam alanı olarak inşa ettiği yerleşimler, ilk avcı toplayıcıların doğa unsurları ile etkileşimlerini gözler önüne sermektedir. Şanlıurfa bölge-

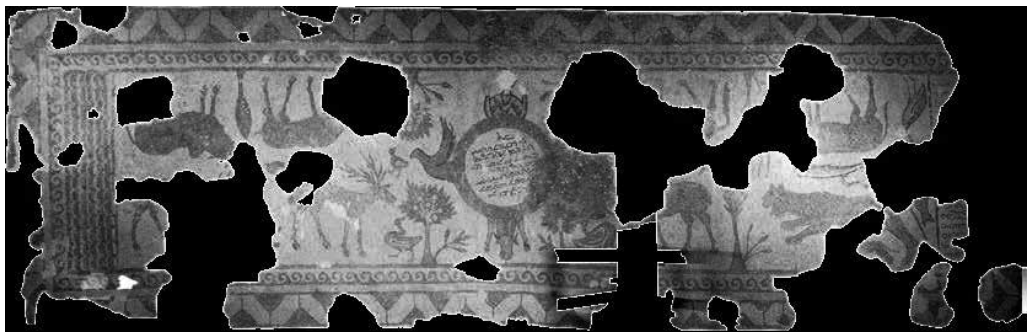

Res. 1: Yolbilen mozaiği (Önal 2017: fot. 145).

sinde Neolitik Çağ'dan itibaren hayvan tasvirleri çok yoğun olarak kullanılmıştır (Çelik 2000, 2011: 245-250; 2015a: 10-21; 2015b: 83-90; 2016a: 410-420; 2016b: 423-426; 2017a: 339-345; 2017b: 364-367; 2019: 27-30; 2021; Çelik ve Tosyagülü Çelik 2020: 305-320; Çelik ve Bingöl 2016: 3-15). Buralarda hayat süren avcı toplayıcılar karşılaştıkları, ilginç gördükleri, faydalı ya da zararlı olarak anlamlandırdıkları varlıkları hafızaya alırken tasvir etmekten geri durmamış ve edindikleri tecrübeleri bu tasvirlerle yaşatmak istemişlerdir (Himmetoğlu 2018: 2). Birçok bilim insanı ağırlıklı olarak Paleolitik sanatın konusunu hayvanlar olarak almıştır. Franko-Cantabrian[1] sanatı bütün zamanlar için en büyük başarılardan biridir. Konuları neredeyse her zaman o çağda yaşamış olan büyük hayvanlardır, çok canlı resmedilen bu hayvanları çok iyi tanıyan insanların yaptığı çok bellidir (Braidwood 2008: 106). Göbekli Tepe'nin payeler üzerindeki tasvirleri olasılıkla, Franco-Cantabrian bölgesinin Paleolitik Çağ sonu mağara sanatında ortaya çıkanlara benzer gelenekleri gösteren avcı toplayıcı toplumun yaratıcı dünyasının nesneleştirilmesini ve inançlarını temsil eder (Hauptmann 1999: 78). İlk dönemden itibaren süregelen hayvan betimlemeleri, mozaiğin ortaya çıkmasıyla mozaik panolarında da kendine yer bulmuştur. Kimi zaman bir av sahnesinde kimi zaman doğal bir ortamda kimi zaman da insanlarla birlikte iç içe tasvir edilmişlerdir.

Edessa'da Hayvan Tasvirli Mozaikler

Edessa mozaikleri 19. yüzyıl sonlarından itibaren araştırmacıların dikkatini çekmeye başlamıştır. 1950'lerden itibaren parçalar hâlinde sökülen bu mozaikler, 1980 sonrasında dikkatli şekilde kesilerek çalınmıştır. Bu mozaiklerin birkaçı Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde, birkaçı il dışında yurtiçi müzelerinde, bazıları yurtdışında bazıları da kayıptır. Bugün birçoğu kayıp olan Şanlıurfa'da bulunmuş mozaiklerden Yolbilen mozaiği, hayvanlı mozaik, Orpheus mozaikleri, Gura ve Saba mozaiği, Phoenix mozaiği ve Amazon villasındaki bazı mozaikler hayvan tasvirlerinin yer aldığı mozaikler olarak dikkat çeker.

Yolbilen Mozaiği

Şanlıurfa İli, Viranşehir İlçesi Yolbilen (Heftemal) Köyü'nde bir mezarda bulunmuştur (Kürkçüoğlu ve Karahan Kara 2005: 18-19). MS 562 tarihlidir (Res. 1). Haleplibahçe Mozaik Müzesi'nde sergilenmektedir. *Opus tessellatum* ve az sayıda *Opus vermiculatum* tekniğinde yapılmıştır. Pano, 10.02x2.35 m ölçülerindedir. Mozaiğin yer aldığı panonun merkezinde içinde sekiz satırlı Süryanice yazıt bulunan kırmızı zeminde siyah testere dişli kuşaklı dairevi çelenk bulunur. Bunun dört tarafında yarım gövdeli figürler görülür. Çelengin üst tarafında ellerini yukarı kaldırmış teslim pozisyonunda bir erkek büstü bulunur. Bunun karşısında, sanki dairevi çelengi taşır pozisyonda üstten görülen gri bir boğa protomu görülür. Çelengin solunda kanatları açık uçmakta olan bir kuş, sağda ise koşan kırmızı bir aslan protomu profilden görülür. Mozaikte Erken Hristiyanlık Dönemi figüratif, bitkisel ve geometrik desenler yer alır. İyilik sembol değeri olan geyik, boğa, kuşlar ile karanlık güçleri temsil eden saldırı hâlindeki panter görülür. Haç benzeri kaz ayağı desenleri dış bordürde yer alır (Önal 2017: 113-114).

Hayvanlı Mozaik

Şanlıurfa Merkez'de Harran Kapı yakınında bulunmuştur. Haleplibahçe Mozaik Müzesi'nde sergilenmektedir. MS 5-6. yüzyıl tarihlidir (Res. 2). Malzemesi taştır. 2x4.53 m ölçülerindedir. *Opus tessellatum* ve az sayıda *Opus vermiculatum* tekniğinde yapılmıştır. Beyaz, siyah, kahverengi, sarı, gri ve bulut mavisi renkler kullanılmıştır. Mozaikte düz siyah çizgi ve siyah

Res. 2: Hayvanlı mozaik (Önal 2017: fot. 148).

zeminde çok renkli ikili örgü kuşağının çerçevelediği dikdörtgen panoda farklı yönlere dönük iki sahne yer alır. Ters yerleştirilen sahnelerde hayvanlar sırt sırta gelecek şekilde düzenlenmiştir. Beyaz fonda ağaçlar arasında hayvan tasvirleri görülür. Panonun üstte ilk sahnesinde ağaçlar arasında yaban keçisi kovalayan aslan ve ağacın arkasından bu sahneye sırtı dönük koç tasvir edilmiştir. Aslan ağzı açık şekilde arka ayakları üzerinde ileri doğru hareket ederek dağ keçisinin üzerine atılır şekildedir. Sahne devamında iki ağaç arasında koç betimi vardır. İkinci sahnede, bir ağacın etrafında geyik ile boğa bakışımlı durur. Solda yer alan ağaçtan sahneye sırtı dönük geyik tasvir edilmiştir. İlk sahnede koşan figürlerde görülen hareketlilik, ikinci sahnede yerini sakinliğe bırakmıştır (Önal 2017: 115).

Mozaik Sanatçıları Gura ve Saba Mozaiği

Şanlıurfa Merkez, Aşağıbaşak Köyü'nde bulunmuştur. MS 6-7. yüzyıl tarihlidir (Res. 3). Ölçüleri 5.02x3.95 m'dir. *Opus tessellatum* ve az sayıda *Opus vermiculatum* tekniğinde yapılmıştır. Beyaz, siyah, sarı, gri, kahverengi, kırmızı ve pembe renkler kullanılmıştır. Mozaikteki Süryanice yazıtta Mozaikçi Gurya ve kardeşi Saba ismi geçtiği için mozaiğe onların ismi verilmiştir. Mozaik panosunda üst kısımda kafes etrafında iki kuş yer alır. Bordürün sol frizinde sarı renkli ceylan iki kuşa doğru koşar durumdadır. Bordürün alt frizinde kıvrık asma dalı içinde horoz ve tavuk bakışımlı olarak durur. Tavuğun yanında civciv vardır. Bu bordürde dört satırlı Süryanice yazıt bulunur. Sağda sarı keçi sola dönük yürür. Sağ frizin alt köşesi tahrip olmuştur. Burada kanatlarını açmış papağan benzeri bir kuş tasviri vardır.

Res. 3: Mozaik sanatçıları Gura ve Saba mozaiği (Önal 2017: fot. 174).

Res. 4: Orpheus mozaiği 1 (Healey 2006: pl. A1-6, B13).

Res. 5: Orpheus mozaiği 2 (Segal 1970: pl. 44).

Orpheus Mozaiği 1

Şanlıurfa'nın Eyyübiye Mahallesi'nde 1956 yılında J. B. Segal tarafından bir kaya mezarında bulunmuştur (Res. 4). MS 227-228 yılı tarihlidir (Segal 1959: 157; Balty 1995: 389, pl. XXIV). *Opus tessellatum* ve az sayıda *Opus vermiculatum* tekniğinde yapılmıştır. Malzemesi taştır. Panoda mitolojik figürlü Orpheus teması işlenmiştir. Mozaiğinin ana panosunda Orpheus yer alır. Orpheus sol dizi üzerinde üç telli bir müzik aleti olan lir çalmaktadır. Orpheus'un sağ tarafında yaban keçisi veya oğlak, sol tarafında aslan ve üç tane kuş ona bakar şekildedir.

Orpheus Mozaiği 2

Şanlıurfa'da Yakubiye Mahallesi'nde bir kaya mezarının taban döşemesi olarak bulunmuştur (Res. 5). MS 194 tarihlidir (Önal 2017: 31). *Opus tessellatum* ve az sayıda *Opus vermiculatum* tekniğinde yapılmıştır. Panoda mitolojik figürlü Orpheus teması işlenmiştir. Üzerinde vahşi hayvanların olduğu ve elinde lir çalarken tasvir edilen Orpheus mozaiği Urfa'da bulunmuş ikinci Orpheus mozaiğidir. Merdiven perspektifiyle üst üste kademeli olarak işlenen hayvan betimleri, yukarıdan aşağı doğru irileşerek az da olsa bir derinlik oluşturur. Orpheus'un etrafındaki hayvanların bir kısmı sinirli bir kısmı da sakin görünümdedir. Sinirli hayvanlar aslan, kaplan, leopar ve yaban domuzudur. Bu hayvanların hepsi aynı pozisyonda, sanki Orpheus'a saldıracaklarmış gibi tasvir edilmişler. Hayvanların dördünün de ağızları açıktır. Aslan iri yapılı ve yeleleri kısa tasvir edilmiştir. Sakin hayvanlar ise iki kuş, iki yaban keçisi ve bir tane katırdır. Orpheus'un başının yanındaki kuşun kanatları kapalıdır.

Amazonlar Villası Mozaikleri

Günümüzde Haleplibahçe Mozaik Müzesi olarak düzenlenen Amazonlar Villası, Şanlıurfa il merkezinde Balıklıgöl'ün kuzeyinde iki tepe arasında kalan düz bir alanda yer alır. Amazonlar Villası'ndaki mozaikler sırasıyla 11 no'lu koridor mozaiği Akhilleus'un bebekliğinden Troia (Troya) savaşına gidişine kadar geçen yaşamını yansıtan sahnelerin anlatıldığı tasvirlerle, 5 no'lu salonun mozaiği Argos ve Opora ile avlanan soylu figürü, kuşlar ve bitkisel desenlerle bezelidir. 8 no'lu çalışma odasının mozaiği Ktisis büstü, 9 no'lu dinlenme odasının Zebra götüren zenci mozaiğidir. 2 no'lu oda ise Amazonların avlanmasının tasvir edildiği mozaikle döşelidir. Mozaik kompozisyonu, oda merkezinde dikdörtgen pano, bunu etrafı bordur dizilimi şeklindedir (Karabulut vd. 2012: 23).

Akhilleus Mozaiğinin Bordürü

Opus tessellatum ve *Opus vermiculatum* tekniğinde yapılmıştır. Malzeme kireçtaşıdır. Beyaz, siyah, gri, kahverengi, kırmızı, pembe, mavi, yeşil, sarı ve turuncu renk kullanılmıştır (Res. 6). Ana panoyu çevreleyen bordürün güneybatı köşesinin yakınında çalı tasvirleri arasında profilden sağa dönük koşan pembe at betimlenmiştir. Kuzeye dönen bordürde ise köşe yakınında sırt sırta yayılan gri ve pembe boğalar tasvir edilmiştir. Bu sahnenin devamında

Res. 6: Akhilleus mozaiğin bordürü (Önal 2017: fot. 91).

bodur bir ağaç ile sadece arka ayakları korunmuş olan kahverengi bir at tasvir edilmiştir. Devamında bodur bir ağacın her iki tarafından iki koyun tasviri yer alır. Bu koyunlardan biri ağacın dallarını yemekte, diğeri ise koşar hâldedir. Bordürde koyun ile ağaç ve at arasında bir yapı tasvir edilmiştir. Yapının solunda siyah yeleli pembe bir at yayılır. Daha sonra iki bodur ağaç arasında sarı bir at profilden sola dönük durmaktadır. Bu sahnenin devamında saz çalan figür yer alır. Saz çalan figürün devamında bordürün geniş bir kısmı tahrip olmuş, eksiktir. Devamında bodur bir bitkinin yanında sağa dönük duran kahverengi bir at tasviri yer alır. Daha sonra bodur bitkinin etrafında iki at betimlenmiştir. Devamında siyah yeleli, pembe bir at profilden sağa dönük koşarken tasvir edilmiştir. Tahrip olan bölümden sonra koyun ve boğa tasviri yer alır. Koyun profilden sağa dönük şekilde, bodur ağacın yapraklarını yemektedir. Kuzeybatı köşede, sağa dönük peş peşe koşan gri ve pembe at tasviri vardır. Salonun kuzeydoğu köşesinde bir tay yer alır. Sarı renkli bu tay, bodur bitkinin önünde profilden sola dönüktür.

Avlanan Amazonlar Mozaiği

Ana salonun batısında, 10.88x6 m ölçülerinde, dikdörtgen planlıdır ve konuk odasının tabanında yer alır (Res. 7). *Opus tessellatum* ve *Opus vermiculatum* tekniğinde yapılmıştır. Ana pano 3.91x9.02 m'dir. Amazonlar Villası'nın 2 no'lu odasında yer alır. Ana panoda ikisi yaya ikisi atlı olan Amazonlar aslan ve leopar avlarken betimlenmiştir. Köşesi bereket masklı bordürde ise kıvrımlı kenger yaprakları arasında Eros av sahneleri ve av hayvanları tasvir edilmiştir.

Panoda ön planda iki Amazon (Melanipe ve Penthesileia) atlı olarak avlanırken, geri planda iki Amazon (Hippolyte ve Thermodosa) ise yaya avlanmaktadır. Penthesileia'nın solunda yaralı leopar ile köpek, Thermodosa'nın solunda ise devekuşu ile köpek mücadelesi tasvir edilmiştir. Panonun ortasında ise ensesinden başının üstüne doğru kan akan yaralı bir aslan acı içindedir. Ağaç, çalı ve kaya resimleri av sahnesinin geçtiği doğayı göstermektedir. Panoda, 4 Amazon, 2 at, 2 leopar, 2 aslan, 1 ayı, 4 köpek, 1 deve kuşu ve 1 kınalı keklik tasvir edilmiştir (Karabulut vd. 2012: 55). Mozağin bordüründe kenger yaprakları arasında Eros'un leopar avı, köpeğin ceylanı kovalaması gibi hareketli figürler yanında ördek, ayı ve keklik yer alır. Odanın güney bordüründe Eros, elindeki mızrağı karşısında kendisine doğru sıçrayan leopara atmak üzeredir. Devamında kırık kenger yaprakları arasında karnı gri benekli yeşilbaşlı ördek görülmektedir. Devamında yapraklar arasında ağzı açık ayı yürür durumdadır. Bundan sonra, çıplak Eros'tan sonra yapraklar arasında yayılan güvercin tasviri vardır. Odanın batı bordüründe soldan sağa doğru kıvrık kenger yaprakları arasında keklik sağa dönük olarak yayılır. Devamında tahrip olmuş tavşan betimi yer alır. Bundan sonra yap-

Res. 7: Amazonlar ve av sahnesi (Eraslan 2014: res. 7).

raklar içinde başı geriye dönük kınalı keklik tasviri görülür. Gerisinde boynu kırmızı tasmalı köpek bir ceylanı kovalamaktadır. Devamında ise iki kuşun olduğu kısım görülür. Bundan sonra yapraklar arasında aslan Eros'un olduğu yöne sağa doğru sıçramaktadır. Devamında bir köpek ayıyı kovalamaktadır.

Ana Salon Mozaiği

Kuşlar ve bitkiler (Bordür mozaiği); salonun kuzeydoğusunda kısmen korunan mozaiğin bordüründe kuşlar ve çiçekler, ana panoda ise çam ve meyve ağacı tasviri yer alır (Res. 8). Bordürde, kırmızı tomurcuklu gri çiçek ve kuş dizisi, iki çiçek arasında bir kuş tasviri şeklinde görülmektedir. Soldan sağa doğru, gri renkli leylek sağa dönük durur, sol ayağını karnına kaldırmıştır. Devamında lotus çiçeğinden sonra diğer bir leylek tasviri daha görülür. Gövdesinin üst kısmı tahrip olmuştur. Daha sonra iki lotus çiçeği ve bir ördek betimi yer alır. Daha sonra uçmak üzere olan bir leylek tasviri görülür. Başı tahrip olmuştur. Devamında çiçek ve iki kuş görülmekte, gövdelerin üst kısmı tahrip olmuştur. Kısmen korunan bordürde yine lotus çiçekleri arasında tekli olarak dizilen kuş tasvirleri görülür. Salonun güneydoğu köşesinde başını geriye çevirmiş leylek sola dönük durur. Devamında çiçek ve kuş tahrip olmuştur ve iki çiçek arasında sırasıyla leylek ve ördek yer alır. Devamında bordür tahrip olmuş olup, korunan kısmında kanatları açık ördek, içinde iki yavru bulunan lotus çiçeğindeki yuvasına doğru uçarken tasvir edilmiştir (Karabulut vd. 2012: 42-46).

Res. 8: Ana salonun güney bordürü (Önal 2017: fot. 104).

Res. 9: Zebra götüren zenci mozaiği (Önal 2017: fot. 111).

Zebra Götüren Zenci Mozaiği

Çalışma odasının kuzey bitişiğinde kare planlı odanın tabanı mozaik döşelidir. 5.33x5.24 m ölçülerindedir (Res. 9). *Opus tesselatum* ve *Opus vermiculatum* tekniğinde yapılmıştır. Amazonlar Villası'nın 9 no'lu odasında yer alır. Ana panonun merkezinde, her iki yanı siyah çizgili sarı çerçeveli dikdörtgen pano yer alır. Panoda zebrayı götüren zenci bir erkek tasvir edilmiştir (Önal 2017: fot. 111).

Sonuç ve Değerlendirme

İlkel toplumların bir temel ve başlangıç oluşturan inançları, sembol ve değerlendirmeleri birçok hayvanın betimlenmesine neden olmuştur. Tarih boyunca birçok toplumda hayvan türlerinin kutsallık kazandığını ve hatta kutsallık kazanmamış hiçbir hayvan türünün bulunmadığını açıkça söyleyebiliriz (Eliade 2009: 36). Hayvanların kutsallığa dönüştürülmesi ve doğaüstü güçlerle donatılması insanlığın en erken dönemlerinde görülen bir uygulamadır (Eliade 2003: 21). Paleolitik Çağ'da mağara resimlerinin büyük çoğunluğu hayvan betimlemelerinden oluşmaktadır ve bu resimlerde insanın yok denecek kadar az işlenmesinin nedeni, doğaya dönük ya da doğayla iç içe bir yaşamdan kaynaklanmaktaydı (Leakey 1971: 123-130). Güneybatı Fransa'da ve Kuzey İspanya sınırındaki Cantabria özerk bölgesinde bulunan "Franco-Cantabrian" olarak adlandırılan mağara duvarlarında 15.000 yıllık olan bizon tasvirleri, Göbekli Tepe'deki 12 binyıllık T dikmeler üzerindeki hayvan tasvirleri en eski örnekleri oluştururlar. Paleolitik Çağ ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de avcılık, geçim ve yaşam biçiminin temelini oluşturduğu için genelde yabani hayvanlar, mağara resimleri ve heykellerde konu olarak işlenirken, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'den itibaren, özellikle Tunç Çağı'nda, yaşam ve geçim biçimi içinde hayvancılık önemli bir yer tuttuğundan gündelik yaşamda daha çok iş gören başta koç, koyun, at, eşek ve köpek gibi hayvanlar pişmiş toprak figürinlerde görülmektedir (Mutlu 2019: 197-199). Demir Çağı'nda ise özellikle imparatorluk gücünü temsil eden ve kent kapılarını koruması için konulan aslan heykelleri karşımıza çıkmaktadır (Çelik vd. 2019: 137-138). İlk örneklerden itibaren geçen süreç içinde mozaiklerin ortaya çıkmasıyla mozaik tasvir sanatında da hayvanlar önemli bir yere sahip olmuştur.

Yaşanılan mekânı daha çok güzelleştirme isteğinden doğan mozaik sanatı, yüzyıllardan beri yapıların iç ve dış mekânlarında kullanılan bir uygulamadır. İnsanoğlu mozaik yüzey kaplamasına gerek kamu yapılarında gerekse sivil yapılarda yer vermiş ve onun dekoratif özelliklerinden yararlanmıştır. Tarihsel süreçte bilinen en erken mozaik örneklerine MÖ 4000 ve 3000 yıllarında, Mezopotamya'da yer alan Uruk-Warka ve Al Ubaid adlı Sümer kentlerinde

rastlanmaktadır (Dunbabin 1999: 5). Akdeniz havzasında bulunan, çeşitli renklerdeki çakıl taşlarının kullanılmasıyla oluşturulan taban döşemelerin tarihlendirilmesi Son Neolitik Dönem'e kadar gitmektedir. MÖ 2000 yıllarına tarihlenen Minos ve Miken saraylarında, çakıl taşlarının hazırlanmış olan harç tabakası içine yerleştirilmesi sonucu oluşturulan zeminlere rastlanılmıştır (Uğur 2011: 43). MÖ 8. ve 7. yüzyıllara tarihlenen döşeme mozaiği örnekleri, Friglerin başkenti Gordion'daki bazı megaronlarda bulunmuştur (Young 1957: 322). Buradaki mozaik döşemelerin farklı renklerdeki çakıl taşları kullanılarak, simetrik olmayan geometrik motifler oluşturacak şeklinde yapıldığı görülmektedir (Young 1975: 34). MÖ 4. yüzyılda Yunanistan, Ege adaları ve Anadolu ile sınırlı olan çakıl taşı mozaik döşemeler, MÖ 3. ve 2. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzey kıyıları, Kıbrıs ve Afganistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Uğur 2011: 45). Klasik ve Hellenistik Dönemlerde, yapım tekniği ve sanatsal faaliyet açısından daha gerçekçi bir tarzda ortaya çıkan mozaik sanatı, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde doruğa ulaşmıştır (Erkan 2006: 39). Bizans Dönemi'nde ise bu sanata farklı bir anlam katılmış ve dinsel kurallar her zaman sanatı yönlendiren etkenlerin başında gelmiştir (Erkan 2006: 39). Mozaik sanatı, Roma Dönemi'nde yaygın bir biçimde uygulanmış, yer, duvar ve çatı kemeri süslemelerinde kullanılmıştır. Daha sonra tüm Ortaçağ boyunca, Bizans İmparatorluğu'nda kamusal mimari ve Hıristiyan kiliselerinde, modern mimaride ise dış cephe süslemelerinde yer almıştır. Çok yaygın olmamakla birlikte mozaik tekniğinin mobilyada ve küçük boyutlu sanat nesnelerinde tamamlayıcı bir süsleme öğesi olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak yine de bu sanat dalının en ilginç örnekleri panoramik, büyük boyutlu ve yer yer anıtsal nitelikli kompozisyonlardır (Genç 1994: 87). Mozaik sanatı MÖ 1. yüzyılda yeni bir yön kazanmış, bu zamana kadar az sayıdaki yerleşimde ve ayrıcalıklı durumlarda kullanılmış olan lüks bir sanat iken, bu tarihlerden sonra yaygın olarak kullanılır hâle gelmiştir. Bu durum ise doğal olarak yeni teknik gelişmelere yol açmış ve motif repertuarı da değişmiştir. Süssüz, geometrik ya da doğa kökenli yeni stilize motifler geniş yüzeyleri kaplamaya elverişli tasarımlar şeklinde düzenlenmişlerdir (Özügül 1996: 14).

Figürlü mozaikler konularını tiyatro, mitoloji ve gündelik yaşamdan almaktadır, balık ve kuşlardan başka birçok hayvan figürü ve stilize motiflere de sıkça rastlanmaktadır (Genç 1994: 87). Mozaiklerdeki betimlemeler önce Hellenistik Dönem'de, daha sonra da çok büyük sınırlara ulaşmış olan Roma İmparatorluğu Dönemi'nde, dikkat çeken egzotik vahşi hayvanların ana vatanlarından alınıp kentlere taşınarak beslendiklerini, sosyal merkezlerde eğlence veya dövüşlerde kullanıldıklarını gösteren önemli verilerdir. Afrika, Asya ve hatta Hindistan orijinli hayvanlar, bu sirkülasyon sayesinde batı bölgelere ve Avrupa'nın iklimi uygun alanlarına dağılmış olmalıdırlar. Aynı durum tersine de işlemiş görünmektedir. Batı bölgelerde yaşayan canlılar, imparatorluğun doğu eyaletlerine nakledilerek yeni yaşam alanlarına uyum sağlamış, imparatorluğun sosyal yaşamdaki bu uygulamaları, vahşi ve süs hayvan türlerinin geniş alanlara yayılmasına katkıda bulunmuştur. Mozaiklerde görülen hayvan betimleri, aynı zamanda bölgede yaşayan yerel hayvan türlerine ilişkin de önemli ipuçları sunar (Tok vd. 2013: 102-103). Genel olarak bakıldığında, Roma Dönemi'nde Anadolu'da, geniş figürlü sahnelerin geometrik şekillerle çevrelendiği örneklerin tercih edildiği görülmektedir. Figürlü döşemelerde çoğunlukla mitolojik sahneler ya da hayvan ve kuş motifleri işlenmiştir (Özügül 1996: 17).

Edessa mozaikleri Greko-Romen sanat anlayışının bilindik özelliklerinden farklı bir alanın üretimi, farklı atölye üslubu ile karşımıza çıkmaktadırlar. Bölgesel özelliklere göre uyarlanmış, yerel sanatçıların üretimleri oldukları bilinmektedir (Dunbabin 1999: 173). Edessa'da bulunan bu farklı mozaiklerin çoğu şehrin yerel Arami-Süryani Krallığı dönemine aittir. Bu mozaiklerin hepsi kaya mezarlarından gelen cenaze, aile ve Roma dünyasından da tanıdığımız Phoeniks ve Orpheus betimlerinin yer aldığı mozaiklerdir. Konuları bu şekilde olan Edessa mozaik döşemelerinin panellerinin etrafını çeviren bordür süslemeleri ya da kuşakları, bizim Greko-Romen döşemelerinden bildiğimiz, standart mozaik repertuarı bezeme elemanlarıdır (Salman 2007: 69). Anadolu'da ve Mezopotamya'da belirli hayvan türleri tanrılarla bağlantılıdır ve çoğu zaman tanrıların simgesi olmuştur (Nemet ve Rhea 1998: 186).

Edessa'daki Orpheus 1 mozaiğinde bir aslan ve üç kuş betimlemesinden başka bugüne kadar kaynaklara yaban keçisi olarak geçmiş olan hayvan figürünün boynuz, kafa yapısı, vücut şekli gibi morfolojik özelliklerine bakılacak olursa figür yapısının ceylan morfolojisi ile daha uyumlu olduğu görülmektedir. Aynı şekilde kaynaklarda Orpheus 2 mozaiğinde iki yaban keçisi, iki kuş, birer adet katır, aslan, kaplan, leopar ve yaban domuzu figürü olduğu kayıtlara alınmıştır. Bu figürlerin vücut morfolojileri incelendiğinde kayıtlarda iki yaban

keçisi olarak geçen betimlemelerden Orpheus'un sol tarafında başının yanındaki kuş figürünün altında bulunan hayvanın bir ceylan, kitabenin altında bulunan hayvan figürünün ise dağ keçisi ile uyumlu olduğu görülmektedir. Hayvanların hepsi burada sakin görünümlü değildir. Sağdaki hayvanlar vahşi bir grubu temsil ederler ve Orpheus'un üzerine atılır şekilde betimlenmişlerdir. Orpheus mozaiklerinde merkezi bir düzenleme görülmez. Ortada Orpheus ve hayvanlar özellikle bir yana yığılmış olarak "merdiven perspektifi" ile tasvir edilmişlerdir. Urfa'da ele geçen Orpheus mozaiklerinin yakın benzerini Cyrenaica'de (bugünkü Libya) Ptolemais şehrinde (Harrison 1962: pl. 1), Kudüs'te bir şapelde (Cimok 1997: 149, fig. 67) ve İtalya Palermo şehrindeki zafer meydanındaki mozaikte (Wilson 1982: fig. 13) görmekteyiz.

Amazonlar Villası mozaiklerinden Akhilleus mozaiğinin bordüründe boğa, koyun ve çok sayıda at figürü bulunmaktadır. Avlanan Amazonlar mozaiğinde panoda hayvan figürü olarak 2 at, 2 leopar, 2 aslan, 1 ayı, 4 köpek, 1 deve kuşu ve 1 kınalı keklik bulunmakta iken, bordür kısmında leopar, köpek, ceylan, ördek, ayı ve keklik yer alır. Ana salon mozaiği bordüründe kuşlar, ördek ve leylek figürleri bulunmaktadır. Sanatçı Amazonların kendilerinden emin, sakin ve mağrur duruşlarına karşın leoparların ve aslanların kanlar içinde can havliyle kaçışmalarını, acı çekme hâllerini seyirciye başarıyla hissettirebilmiştir. Benzer şekildeki av sahnesi ve hayvan çeşitliliğini Antakya'dan Worcester av sahnesinde, Megalopsychia av sahnesinde ve Constantinian villasındaki av sahnesinde (Lavin 1963: fig. 2, 6, 9), Tunus'ta El Jem kentindeki Bardo Müzesi'nde yer alan Tavşan avı mozaiğinde (Parrish 2017: fig. 17), İspanya'nın Palencia şehrindeki La Olmeda Villasında yer alan av sahneli mozaikte (Parrish 2017: fig. 18) İtalya'nın Enna şehrindeki Piazza Armerina yerleşiminde bulunan küçük av sahnesinde (Parrish 2017: fig. 20), Cezayir'de Djemila Arkeoloji Müzesi'nde (Parrish 2017: fig. 22), Belçika Bürüksel Müzesi'ndeki büyük av sahnesi mozaiğinde (Parrish 2017: fig. 25) ve Fransa Villelaure'de bulunan av sahnesinde (Belis 2016: fig. 14) görmekteyiz. Hatay'ın Erzin İlçesi'nde, İssos Antik Kenti kalıntılarında ortaya çıkarılan "Artemis mozaiği"nde haşhaş, elma, nar, armut gibi motiflerle 22 çeşit hayvan (geyik, pars, kaplan, fil, ayı, zürafa, zebra, impala, pelikan, papağan, keklik, ördek, tavus kuşu, tavşan, yılan, sığır, tilki, koç, horoz, keçi, köpek ve farklı bir kuş türü), tanrıça Artemis ile birlikte betimlenmiştir (Çelik 2007: 50). Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, avcılık Antik Çağ toplumunun önemli bir sosyal aktivitesidir. Edessa mozaiklerinde de görüldüğü gibi av sahnelerinde, atlar genellikle avcının yardımcısı/binek hayvanı olarak görülür.

Villanın 9 no'lu odasının tabanında yer alan mozaik panosunda ise hayvan figürü olarak bir adet zebra yer almaktadır. Hayvanlı mozaikte hareketlilik ve sakinlik bir arada verilmiştir. Hayvan mozaiğinde yoğun bir derinlik verme ve hacimsellik kazandırma gayreti göze çarpmaktadır. Burada hem Doğu'nun hem de Roma etkisinin varlığını bu döşeme üzerinde düşünebiliriz.

Kaynaklarda Şanlıurfa İli'nin, Birecik İlçesi'nde, 1880 yılında bir aslanın vurulduğu kaydedilmiştir. Ayrıca Harran ve çevresinin aslanlarıyla ünlü olduğu seyyahlar tarafından belirtilmektedir (Şahin ve Ünsal 2018: 253). Bölge sınırları içinde at ve ceylan günümüzde önemli kültürel simgeler hâline dönüşmüş olarak yaşayan hayvan türleridir. Yine yaban keçileri Şanlıurfa'ya sınırı bulunan Adıyaman'da Nemrut Dağı Milli Parkı sınırları içinde koruma altına alınmış ve varlığını sürdürmekte olan yerel bir türdür. Mozaiklerde gerek yabani gerekse evcil hayvan türleri tasvir edilmiştir. Bunların bir kısmının yerel türler olduğu gözlemlenirken bir kısmının da gerek anavatanlarından eğlence ve dövüş amacıyla kentlere getirilen gerekse mitolojik ve kutsal anlamlarından dolayı kompozisyonda yer verilen hayvanlar olabileceği düşünülebilir.

Tanrıların sembolü olan hayvanlar, tanrılarla birlikte gösterilir ve onların adına yapılan tapınaklara heykelleri konulurdu. Özellikle boğa figürü bu amaçla çok sık kullanılmıştır (Black ve Green 1992: 40). Boğaya tanrısallığın yüklenmesinin mağara resimlerinin görülmeye başlandığı Üst Paleolitik Dönem'den itibaren başladığı kabul edilebilir. Ancak bu kutsallığın belki de en belirgin şekilde ortaya çıkışı Neolitik Çağ'la birlikte olmuştur. Artık toprağı ekip, biçen insanoğlu tüketici toplum yapısından üreten bir toplum yapısına bürünmüştür. Ziraat faaliyetlerinde toprağı sürmede boğanın gücünden faydalanmıştır (Kılıç ve Turgut 2016: 775).

Edessa mozaiklerinde görülen domuz, zengin bir motiftir. Hint mitolojisinde tanrı Vişnu, "Yaban Domuzu Vişnu" (Varaha) olarak cisimlenir. Vişnu bir kez de dünyayı içine düştüğü sulardan kurtarmak için yaban domuzu kılığında yeryüzüne gelmiştir. Eski Çin'de ise domuz-

lar, ormanların zenginliğini sembolize eder (Hançerlioğlu 1975: 5). Sümerlerde domuz çok yaygın olarak bakılmış, beslenmiş ve etleri tüketilmiştir (Kramer 1990: 107).

Aslan sembolü geçmiş milletlerin birçoğunda genellikle güç ve ihtişamın sembolü olarak kullanılmıştır (Sarıkçıoğlu 2011: 63). Göbekli Tepe'deki MÖ 9. binyıla tarihlendirilen, doğu-batı yönündeki bir yapının içindeki ikiz payelerin iç yüzeylerinde aslan tasvirleri görülür. Hititçe ideogramda aslanı UR.MAH olarak görmekteyiz ve UR "köpek", MAH "iri" anlamına gelmekte olup "iri köpek" dolayısıyla "aslan" anlamına gelmektedir. Diğer arkeolojik belgelerden İmparatorluk ve Geç Hitit Dönemi heykellerinde, kabartma ve orthostatlar üzerinde, Boğazköy, Kültepe ve Alişar mühürleri üzerinde, Alişar'ın Hitit Dönemi tabakalarında ve özellikle Kültepe'de bol miktarda aslan tasvirleri yer almıştır. Alacahöyük kral mezarlarında Alişar'ın Hitit Dönemi tabakasında ve V. tabakasında aslan figürinleri ve figürin parçaları ele geçmiştir (Ertem 1965: 151-154). Türk sanatında aslan figürleri daha çok Budizmle birlikte görülmekle beraber, Altaylar'da da bu figürün görülmesi daha erken dönemlerden beri aslan sembolünün Türklerde kullanıldığını göstermektedir. Aslan savaş, zafer, iyinin kötüyü yenmesi, kuvvet ve kudret sembolü olmuştur. Aslan sembolü Türklerin İslamı tanımasından sonra da anlamını yitirmemiştir (Çoruhlu 1999: 154).

Edessa mozaiklerindeki ceylanların ilk örneklerini gördüğümüz Göbekli Tepe'de buluntu durumuna göre en önemli av hayvanı betimlemesidir. MÖ 10 ve 9. binyılda et tedariki sağlanan fauna topluluğu içinde ceylan kalıntılarının baskınlığı ile karakterize edilen Göbekli Tepe, Fırat Nehri havzasında yer alan geniş çaplı çağdaş alanlardan önemli ölçüde farklı değildir (Lang vd. 2013: 410). Ceylan betimlemesi Neolitik Çağ'ın diğer yerleşmeleri için de geçerlidir. İlk Neolitik Dönem'de diğer yerleşmelerde de görülen ceylan betimlemeleri olduğundan, bu sahneler oldukça eskilere dayanmaktadır. Mesela Ürdün-Dhuweila yapı duvarlarında bu betimlemeler görülebilmektedir (Schmidt 2007: 153). Göbekli Tepe ve yakınlarında avlanan ceylan popülasyonlarında iki farklı türü vardır. Bu türler, kuru iklim koşullarına iyi adapte olmuş İran ceylanı ve kum ceylanıdır (Lang vd. 2013: 421).

Mozaiklerdeki keklik, Anadolu'nun yarı kurak ve kurak iklim özellikleri ve arızalı topoğrafik şartlarına uyumuyla, Anadolu faunasının yaygın görülen bir türü olarak, eti ve yumurtası için avlanmanın ötesinde Anadolu kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Keklik, günümüzde nesli tehdit altındaki türler arasındadır ve çeşitli illerde yer alan çok sayıda üretim istasyonunda yetiştirilerek doğaya salınmaktadır. Mekânda kültürün sürekliliği bağlamında kekliğe mozaikler üzerinde de rastlanması doğaldır. Keklik mozaiklerde başta tombul gövdesi ve çizgilerinden oluşan tipik tanıtıcı özellikleriyle kolayca fark edilen, yalnızca betimlenmekle kalmayıp avlandığı mevsime göre mozaiklerde yaz mevsiminin belirteci olarak sembolik anlatımın da aracı olmuştur (Şahin 2004).

Edessa mozaiklerinin tümü beyaz zemin üzerine yapılmıştır. Beyaz zeminlerin tümü ve mozaiğin bütünü hemen hemen eşit boylardaki tesseraların düzenli olarak dizilmesiyle, yani *Opus tesellatum* tekniği ile yapılmıştır. Böylece zemin üzerindeki işlenenler iyice ön plana çıkmıştır. Bunun dışında mevcut konu ve figürlerin etrafında, hiçbir şekilde ilgiyi dağıtmamak için doldurma motifi kullanılmamıştır (Salman 2007: 241).

Edessa mozaikleri için ortaya konan sonuçlar burada bir mozaik atölyesinin varlığını ortaya koyar. Ancak bu atölye, ortaya çıkan ve kayda geçirilen örnekleriyle oldukça kısa sürelidir. Şehirde ele geçmiş en erken tarihli mozaik MS 194 yılına aittir. Diğer örnekler ise MS 3. yüzyılın ortalarına kadar bir zaman dilimine aittirler. Şehrin geç dönem mozaikleri oldukça azdır. Şanlıurfa Müzesi'ndeki Geç Roma Dönemi'ne ait hayvan mozaiği dışındaki diğer mozaikler, Edessa'da geç dönemlerde de üretimin devam ettiğini göstermektedir. Ancak hayvanlı mozaik tamamen Roma stilindedir. Sadece boğanın madalyonu ve arslanın kurdelesi Doğu etkisinin bir uzantısıdır. Zaten bunlar mozaiğinin bütününe bakıldığında Roma özelliklerini bastırmamaktadır (Salman 2007: 244).

Anadolu'nun farklı coğrafi bölgelerinde bulunan mozaikler üzerinde aynı hayvan türlerine rastlanması, türün geniş bir yayılım alanı olduğunu gösterebileceği gibi yerleşimler arasındaki ulaşım bağlantısını ve kültürel etkileşimi de ortaya koyar. Edessa mozaiklerinde zengin bir hayvan faunası görülmektedir. Boğa, domuz, aslan, ceylan, koç, kaplan, panter, yaban keçisi, geyik, at, ayı, leopar, çeşitli kuşlar, deve, köpek, oğlak, katır, leylek, koyun, tay, kınalı keklik, ördek, horoz, tavuk, civciv, papağan ve zebra tasvirleri kullanılmıştır. Papağan ve zebra gibi hayvanlar Edessa'daki faunaya ait hayvanlar olmayıp daha çok mozaik ustalarının kendi repertuvarlarında kullandıkları figürlerdir.

NOT

[1] Güneybatı Fransa'da ve Kuzey İspanya sınırındaki Cantabria özerk bölgesinde bulunan "Franco-Cantabrian" olarak adlandırılan mağara duvarlarında 15.000 yıllık olan bizon tasvirleri görülmektedir; bkz. Drury 1996: 20.

KAYNAKÇA

Balty, J. 1995. *Mosaïques antiques du Proche Orient.* Centre de Recherches d'Histoire Ancienne, Basançon.

Belis, A. 2016. *Roman Mosaics, in the J. Paul Getty Museum*. J. Paul Getty Museum, Los Angeles.

Black, J. ve A. Green 1992. *Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia.* The British Museum Press, London.

Braidwood, R. J. 2008. *Tarihöncesi İnsanları*. (Çev. B. Altınok), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Cimok, F. 1997. *Mosaics in İstanbul*. A-Turizm Yayınları, İstanbul.

Çelik, B. 2000. "An Early Neolithic Settlement in the Center of Şanlıurfa, Turkey". *Neo-Lithics* 2(3): 4-6.

Çelik, B. 2011. "Karahan Tepe: A new cultural centre in the Urfa area in Turkey", *Documenta Praehistorica* XXXVII: 241-253.

Çelik, B. 2015a. "Differences and Similarities between the Settlements in Sanlıurfa Region where 'T' Shaped Pillarsare Discovered (Şanlıurfa Bölgesinde "T" Şeklinde Dikmetaş Bulunan Yerleşmelerin Farklılık ve Benzerlikleri)", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* (*TUBA-AR*) 17: 9-24.

Çelik, B. 2015b. "Şanlıurfa İli Yüzey Araştırması", *Belgü* 2: 79-99.

Çelik, B. 2016a. "Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Neolitik Çağ ve Öncesi Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 33/2: 409-426.

Çelik, B. 2016b. "A small-scalecult centre in Southeast Turkey Harbetsuvan Tepesi", *Documenta Praehistorica* XLIII: 421-428.

Çelik, B. 2017a. "2015 Yılı Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Neolitik Çağ ve Öncesi Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 34/2: 337-358.

Çelik, B. 2017b. "A new Pre-Pottery Neolithic site in Southeastern Turkey: Ayanlar Höyük (Gre Hut)", *Documenta Praehistorica* XLIV: 363-367.

Çelik, B. 2019. "Neolitik Dönem Kült Merkezi: Harbetsuvan Tepesi", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 43: 24-38.

Çelik, B. 2021. "Şanlıurfa Harbetsuvan Tepesi'nden Bezemeli Taş Plakalar", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 52: 84-91.

Çelik B. ve A. Bingöl 2016. "Şanlıurfa Provınce Central District Tektek Mountains Year 2015 Surface Survey / Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Tektek Dağları 2015 Yılı Yüzey Araştırması", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ek Sayı 1: 1-20.

Çelik, B. ve H. Tosyagülü Çelik 2020. "Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 48: 303-326.

Çelik B., S. İ. Mutlu ve S. Mutlu 2019. "Şanlıurfa'daki Soğmatar Kült Alanından Bir Aslan Kabartması Taslağı", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 41: 136-143.

Çelik, Ö. 2007. "Hatay- Erzin Mozaik Kurtarma Kazısı", *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu* 16: 47-60.

Çoruhlu, Y. 1999. *Türk Mitolojisinin ABC'si*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Drijvers, H. J. W. 1980. *Cult of Beliefs at Edessa*. Brill Archive, Leiden.

Drury, N. 1996. *Şamanizm.* (Çev. E. Şimşek), Okyanus Yayıncılık, İstanbul.

Dunbabin, K. 1999. *Mosaics of the Greek and Roman World*. Cambridge University Press, Cambridge.

Duval, R. 1975. *Histoire D'édesse, Politique, Religieuse et Littéraire*. Philo Press, Amsterdam.

Eliade, M. 2003. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*. (Çev. A. Berkay), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Eliade, M. 2009. *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. L. Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Eraslan, Ş. 2014. "Haleplibahçe Amazon Kraliçeleri Mozaiği: Antioch, Sephhoris, Ouled agla ve Apamea'nın Mozaikleriyle İkonografik ilişkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/34: 456-465.

Erkan, O. 2006. *Mozaik Sanatı ve Büyük Saray Mozaikleri Restorasyon Çalışmaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Ertem, H. 1965. *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Genç, A. 1994. "Bizans ve Roma'da Mozaik Sanatı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi* VIII-IX: 87-93.

Güler, G., B. Çelik ve M. Güler 2013. "New Pre-Pottery Neolithic sites and cult centres in the Urfa Region", *Documenta Praehistorica* 40/1: 291-304.

Haley, Sir W. (yay.) 1969. *Encyclopedia Britannica*, Volume VII. Encyclopaedia Britannica Inc., Chicago.

Hançerlioğlu, O. 1975. *Dünya İnançları Sözlüğü.* Remzi Kitabevi, İstanbul.

Harrak, A. 1992. "The Ancient Name of Edessa", *Journal of Near Eastern Studies* 51/3: 209-214.

Harrison, R. M. 1962. "An Orpheus Mosaic at Ptolemais in Cyrenaica", *The Journal of Roman Studies* 52/1-2: 13-18.

Hauptmann, H. 1999. "The Urfa Region", M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.) *Neolithic in Turkey, The Cradle of Civilization. New Discoveries*: 65-86 (text), 37-55 (plates). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Head, B. V. 1911. *Historia Numorum. A Manual Of Greek Numismatics*. Clarendon, Oxford.

Healey, J. F. 2006. "A New Syriac Mosaic Inscription", *Journal of Semitic Studies* LI/2: 313-327.

Himmetoğlu, M. F. 2018. "Neolitik Dönem ve Eski Çağ Anadolu'sunda Kutsal Boğa ve Fırtına Tanrısı İlişkisinin Kökeni Hakkında Yeni Değerlendirmeler", *Tarih Okulu Dergisi* XXXIII: 1-21.

Karabulut, H., M. Önal ve N. Dervişoğlu 2012. *Haleplibahçe Mozaikleri*. *Şanlıurfa/Edessa*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Kılıç, Y. ve M. Turgut 2016. "Eski Anadolu'da Bucrania Kültü ve Bu Kültün Günümüz Bozkırına Yansımaları", *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Uluslararası Sempozyum Geçmişten Günümüze Bozkır Bildiri Kitabı*: 773-790. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Kramer, S. N. 1990. *Tarih Sümer'de Başlar.* (Çev. M. İ. Çığ), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kürkçüoğlu, C. ve Z. Karahan Kara 2005. *Adım Adım Viranşehir*. Viranşehir Kaymakamlığı Yayınları, Şanlıurfa.

Lang, C., J. Peters, N. Pöllath, K. Schmidt ve G. Grupe 2013. "Gazelle behaviour and human presence at early Neolithic Göbekli Tepe, south-east Anatolia", *World Archaeology* 45/3: 410-429.

Lavin, I. 1963. "The Hunting Mosaics of Antioch and Their Sources, A Study of Compositional Principles in the Development of Early Medieval Style", *Dumbarton Oaks Papers* XVII: 179-286.

Leakey, R. 1971. *İnsanın Kökeni*. Varlık Yayınları, İstanbul.

Leithner, M. M. 1999. *Mosaik Sehen Und Gestalten. Geschichte, Materialien, Projekte.* Haupt Verlag, Bern, Stutgart, Wien.

Ling, R. 1998. *Ancient Mosaics*. British Museum Press, London.

Mutlu, S. İ. 2019. "2014-2018 Yılları Arasında Harran Höyük Kazısı'nda Bulunan Erken ve Orta Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri", *Harran ve Çevresi, Arkeoloji*: 191-210. ŞURKAV Yayınları.

Nemet, N. ve K. Rhea 1998. *Daily Lifge in Ancient Mesopotamia*. Greenwood Press, London.

Önal, M. 2017. *Urfa-Edessa Mozaikleri*. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, Şanlıurfa.

Özügül, A. 1996. *Antik Döşeme Mozaiklerinde Bordür Motifleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Parrish, D. 2017. "East versus West in the Iconography of Roman Mosaics: Selected Examples of Shared Themes / Roma Mozaiklerinin İkonografisinde Doğu Batı'ya Karşı: Ortak Konulardan Seçilmiş Örnekler", *Journal of Mosaic Research* 10: 259-283.

RE, *Paulys Real-Encyclopädieder Classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, 1893, 1894, 1907, 1931, 1.

Salman, B. 2007. *Orta Euphtrates Mozaikleri Işığında Edessa ve Samosata Mozaikleri.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sarıkçıoğlu, E. 2011. *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)*. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta.

Schmidt, K. 2007. *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Segal, J. B. 1959. "New Mosics from Edessa", *Archeology* 12: 150-157.

Segal, J. B. 1970. *Edessa: "The Blessed City"*. Gorgias Pr Llc, Oxford.

Şahin, M. 2004. "Türkiye'nin Mozaik Envanteri Projesi", *İDOL, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi* 6/20: 3-6.

Şahin, D. ve N. D. Ünsal 2018. "Ontario Kraliyet Müzesi'nde Sergilenen Edessa Kökenli Bir Grup Mozaik Pano", *Journal of Mosaic Research* 11: 239-256.

Tok, E., A. Talaman ve M. Atıcı 2013. "Nymphaion (Kemalpaşa) Yakınlarında Bir Roma Villasının Mozaikleri: Eski Ahit Öyküleri Üstüne Bir Yorum", *Journal of Mosaic Research* 6: 59-105.

Uğur, T. 2011. *Perge Antik Kentine Ait Mozaik Harçlarının Karakterizasyonu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Üstüner, A. 2003. *Mozaik Sanatı*. Engin Yayıncılık, İstanbul.

Wilson, R. J. A. 1982. "Roman Mosaics in Sicily: The African Connection", *American Journal of Archaeology* 86/3: 413-428.

Young, R. S. 1957. "Gordion: 1956 Preliminary Report", *American Journal of Archaeology* 61: 319-331.

Young, R. S. 1975. *Gordion Kazıları ve Müzesi Rehberi*. Ankara Turizmi Eski Eserleri ve Müzeleri Sevenler Derneği Yayınları, Ankara.